

Andor László:

A jó, a rossz, és a csúf

Az év egyik legnagyobb világpolitikai drámáját: az Amerikai Egyesült Államok idei elnökválasztását a főszereplők összefoglaló jellemzésén keresztül bemutatni nem példa nélkül álló dolog. Éppen az amerikai sajtó egyszerűsíti gyakran a westernfilmek szintjére távoli országok frakció- és pártharcait, belesűrítve az irányzatok és áramlatok bonyolult világát egy pozitív hősbe, akinek céljaival, jellemével azonosulunk, és egy negatív figurába, akinek bukását kívánjuk. Kifejezetten jogosult azonban e módszert ott alkalmazni, ahol a díszletek maguk kínálják a közvetlen asszociációkat. Sőt, ha megnézzük a csaknem egy évig tartó kampányidőszakot, az előválasztásokat és jelölőgyűléseket, azt találjuk, hogy maga a politikai rendszer egyszerűsíti le minden más ország választási rendszerénél sokkal jobban egy-egy személy elfogadásává vagy elutasításává az amerikai képviseleti demokráciát.

Nos, az idei amerikai elnökválasztás jelenlegi szereposztását vizsgálva nem lehet kétséges: Bill Clinton a jó. Az amerikai társadalomnak kimondhatatlanul szüksége van változásra, és Ross Perot kiesésével kizárólag Arkansas állam kormányzója az, aki a megújulás programját hitelesen képviseli. Amiben az a furcsa, hogy a demokraták a hitelességet nem is elsősorban az új programmal igyekeznek bizonyítani, hanem az eddig főként a republikánusok által kisajátított, konzervatívnak tekintett értékek hirdetésével, mint például a család szerepének fontossága, vagy a költségvetési egyensúly fölötti örökös. Így a centrista Clinton beszédei kezdetben nem is nagyon különböztek a mérsékelt Bush szövegeitől. Ahogy azonban a nyár folyamán Clinton beszédei fokozatosan megteltek tervekkel és javaslatokkal, világossá vált, hogy a patikamérlegesen kiadagolt összetevőkből álló kampány mögött egy markáns gazdaságpolitikai koncepció áll.

E koncepció azokra a munkákra épül, melyekben a Reagan nevével fémjelzett gazdaságpolitika ellentmondásait és következményeit bírálták meg évről évre olyan vezető közgazdászok, mint Lester Thurow, Robert Lekachman vagy Robert Reich. Kifejtették, hogy a gazdaság felvirágzása nem várható pusztán a szabad piactól és az emberi mohóságtól, abban jelentős szerepet kell játszania a menedzser államnak, mégpedig elsősorban a termelő infrastruktúrába és az emberi tőkébe való beruházásokkal, a technológiai fejlődés elősegítésével. E kritikusok bíralták a túlzott hadiipari költségeket, és a költségvetési kiadások meglehetősen puha korlátját, és többnyire támogatták a dolgozók érdekeltiségének tulajdonlásom és a döntésekben való részvételén keresztül történni erősítését. Reich – egyébként Clinton jó barátja és fő gazdasági tanácsadója – legutóbbi könyvében (*A nemzetek munkája*) arra kívánja rádobbenteni az olvasót, hogy a nemzetgazdaság ma már illúzió, és az új típusú nemzetközi verseny realitásaival Amerikának is szembe kell néznie, mégpedig elsősorban a munkaerő sokkal alaposabb kiképzése által. Clinton szakadatlanul hirdeti a beruházások növelésének szükségességét, bár – nyilván taktikai okokból – mindmáig adós annak tudatosításával, hogy ehhez a belső fogyasztás oly drasztikus csökkentése szükséges, amelyhez nem elegendő a leggazdagabbak adójának felemelése.

A Clinton-Gore demokrata párosban azonban nemcsak a program jelenti a hagyományokkal való szakítást, meg az a tény, hogy mindketten negyvenesek, vagyis

a háború utáni demográfiai hullámhoz tartoznak, hanem az is, hogy mindketten déli államokból jönnek, és mindketten nagy gondot fordítanak arra, hogy elhatárolják magukat a Demokrata párt liberális hagyományaitól. Ez pedig nemcsak egy kampányfugás, nemcsak a középre húzó választási rendszerből következő taktika, hanem jelzője egy korszakhatárnak, a Roosevelttel által kialakított demokrata liberalizmus végének. A Demokrata párt tudomásul vette, hogy a republikánusok visszavitték az Államok társadalmi viszonyait a New Deal előtti kapitalizmusba, s most ők is visszahelyezik súlypontjukat délre, ahol az a tömegtermelés, a gyáripár, a korporatizmus és a jóléti állam kora előtt volt.

Clinton – Carter nyomdokaiba lépve – igyekszik visszatérni a Demokrata párt populista hagyományaihoz. A populizmus fogalmát a hazai politikai szakirodalom a kelleténél sokkal jobban lejáratta. Pedig nincs másról szó, mint hogy a képviselői demokráciákban és tekintélyuralmi rendszerekben elkerülhetetlenül felmerül a vezetők és vezetettek között szükségszerűen kialakuló szakadék áthidalásának igénye. Vagy alulról: a társadalmasítás, a nép általi ellenőrzés igényével (agrármozgalmak, zöldek, alternatívok, dolgozói és lakóhelyi önkormányzatok), vagy főlülről: képmutató szólammal és gesztusokkal (Peron, Thatcher, Reagan – hogy hazai példákat most ne említsünk).

Clinton egyik fő ellentmondását pontosan az okozza, hogy támadja ugyan a republikánusok álszentségét, de ugyanakkor elhatárolja magát Jesse Jacksontól és körétől is, akik a Demokrata pártban a valódi népi kezdeményezések felkarolásán és egyesítésén fáradoznak. Clinton – jelszava szerint – az első helyre akarja tenni az embereket, vagyis programjának a nép inkább tárgya, mintsem alanya. Nem kíván tehát gyökeresen változtatni a politikai rendszeren, nagyobb teret engedve a helyi kezdeményezéseknek, a közvetlen társadalmi részvételnek, amire pedig szükség és lehetőség is volna. Clinton sokat emlegetett üzenetéből épp az hiányzik, ami *Rooseveltnél még megvolt*, vagyis hogy egy új gazdasági program nem valósítható meg új intézmények nélkül, ami jóval többet jelent a költségvetés bevételeinek és kiadásainak átrendezésénél. Egyelőre nem sokan látják, hogy a meghirdetett "új szerződés" vagy "új szövetség" (New Covenant) milyen új típusú kapcsolatot kíván kialakítani vezetők és vezetettek között. De még ha keveset is mozdul el Clinton a jelenleg fennálló állapotoktól, azt legalább jó irányba teszi, és ezért állnak mellé olyan politikusok is (Cuomo, Jackson stb.), akik nála sokkal radikálisabb reformokat szorgalmazznak.

A rossz szerepét jelenetünkben nem kisebb nagyság, mint George Bush játssza. Őt – bár korábban is betöltött sok magas tisztséget, például a CIA igazgatója is volt, – Ronald Reagan alelnökeként ismerte meg a világ. Közismert volt róla, hogy az elnökhöz hasonlóan őt sem kiemelkedő intellektusa és csillogó elméje emelték a magas pozícióba. Annak idején még a Parabola is bemutatta, amikor egy kíméletlen riporternő nekiszégezte a kérdést: "Igaz-e, hogy önnek egy önálló gondolata sincs?" Telt, múlt az idő, s a szürke, száraz, savanyú karrierpolitikusból egy csapásra a szabad világ vezére, majd a kommunizmus legyőzője és az új világrend megteremtője lett. Az eredmény első látásra igen szépnek tűnhet, különösen a 10-12 évvel ezelőtti helyzethez viszonyítva. Eltűnt a vetélytárs szuperhatalom, a történelem véget ért, a világon semmilyen számottevő politikai erő nem kérdőjelezi meg a liberális demokrácia, a szabad piac és vállalkozás elveit.

E vívmányokat Bush nem győzi hangoztatni, hozzátéve, hogy az eddig elért külpolitikai sikerek után most hasonló belpolitikai babérok várhatók tőle.

Megdöbrentő népszerűtlenségében azonban éppen olyan cselekedetek ütnek vissza, amelyeket évekkorábban Ronald Reagan társaként követett vagy mulasztott el. Mert ketten ígérték meg 12 évvel ezelőtt, hogy a költségvetés hiánya jóval kisebb lesz, mint Carter alatt, hogy a lefaragott szociális kiadások megtérülnek majd a nagyobb gazdasági hatékonyságban, és hogy a gazdagoknak adócsökkentések formájában nyújtott mérhetetlen állami támogatás majd "leszivárog" az alsóbb rétegekhez. Ehelyett ma azt látjuk, hogy a költségvetési hiány többszöröse a korábbinak, az amerikai ipar versenyképessége tovább romlott a többi gazdasági nagyhatalomhoz képest, és 1920 óta először most fordul elő, hogy a társadalom leggazdagabb 1 százaléka magasabb éves jövedelemmel rendelkezik, mint az alsó 90 százalék összesen. Az elmúlt három év során a Reagan-Bush vezérkar csaknem minden tagját kihallgatták már a nicaraguai ellenforradalmárok törvénytelen támogatása ügyében, s a volt színész-elnöktől ismét hallhatók voltak a sajtótájékoztatókról jól ismert válaszok: "Nem tudom... nem emlékszem."

Négy évvel ezelőtti ígétét, mely szerint nem fog bevezetni új adókat, ha elnökké választják, Bush nem volt képes betartani. Környezetvédő elnöknek hirdette magát, de mindent megtett a rioi világkonferencia amúgy is korlátozott lehetőségeinek csökkentéséért, nem is beszélve arról, hogy a jó pontjai közé sorolt Öböl-háború is olyan ökológiai katasztrófát okozott, amit az amerikaiak által mostanában oly hevesen bírált norvég bálnavadászok ezer év alatt sem tudnának előidézni. Gyakran elhangzik, hogy a háború óta a most lezáruló elnöki periódus négy évében mutatta a legalacsonyabb növekedési átlagot az Államok gazdasága. S a bizonyítvány végén ott állnak a los angelesi sajnálatos események, melyek még mindig kevésnek bizonyultak ahhoz, hogy az elnök valamilyen konkrét programmal előálljon a lepusztulóban lévő nagyvárosok, a színes bőrű kisebbségek, a bevándorlók helyzetének javítására.

Bush csődje annyira nyilvánvaló, hogy július végén a lapok már nemcsak arról értekeztek, hogy Dan Quayle-t kellene dobni az alelnök-jelöltségből (és helyére nevezni Colin Powellt, a hadsereg fekete bőrű vezérkari főnökét, vagy Jack Kemp építésügyi és városfejlesztési minisztert) ahhoz, hogy a republikánusok esélyei megmaradjanak, hanem bizony az is szóba került, hogy Bush lépjen vissza, és helyette a viszonylag népszerű, szakértelméről közismert James Baker külügyminiszter szálljon versenybe a Fehér Ház további birtoklásáért. Ha munkatársai megkérdezik, hogy mivel akar foglalkozni a következő periódusban, az enervált Bush rendszerint azt válaszolja: "Bármivel, ami adódik." A kedvezőtlen, és számára elég váratlan fejlemények hatására egyre nehezebb megőriznie önuralmát. Nemrég egy hadifoglyok hozzátartozói előtt tartott kampánybeszédjét hangos "elég a hazugságokból" bekiabálások szakították meg, mire ő az egyik résztvevőköz fordult: "Meggkérném, hogy fogja be a pofáját és üljön le!" Csoda, ha Bush népszerűségi indexe alulmúlja az, összes eddigi hivatalban levő elnökét, amióta közvélemény-kutatások léteznek?

"Az állam hajója zátonyra futott" – mondta Mario Cuomo, New York állam kormányzója, a júliusi demokrata jelölőgyűlés vezérszónokaként. "A legénység már tudja ezt, és az utasok is tudják. Csak a hajó kapitánya, Bush elnök nem tudja meg." Meg mindazok, akik 1989 nyarán e kapitányt "rég, kedves barátjukként" üdvözölték Budapesten. Máig is talány, és valószínűleg meg sokáig az lesz: hogyan lehetett elhinni a 80-as évek második felében, hogy Reagan, Bush, Thatcher és mások, akik

saját országukban mindent megtettek a jóléti állam felszámolásáért, és megsokszorozták a nélkülözők számát, majd éppen nekünk hozzák el a fellendülést és az életkörülmények javulását. Micsoda cinizmus kellett ennek hirdetéséhez azok részéről, akiknek nemzetközi kitekintésük révén rálátásuk volt a 80-as évek nyugat-európai és amerikai vitáira és társadalmi változásaira. Különösen azok után, hogy a Reagan által meghirdetett új hidegháború nem egyszerűen "a kommunizmust" szorította sarokba: fegyverkezési hajszájával és embargópolitikájával Kelet-Európa – és más szocialista orientációja országok – népeinek egzisztenciáját tette tönkre, gazdasági katasztrófává mélyítve az amúgy is nehezen megoldható modernizációs problémákat. Ezt 25 millió dolláros nagyságrendű adományokkal helyrehozni lehetetlen, az ilyen látszat-kárpótlás csak ideig-óráig tüntethető fel a felszabadult nemzetek hathatós támogatásaként.

De hogy ne legyen annyira szép, szimmetrikus a jó és a rossz párharca, váratlanul megjelent a színen Ross Perot, az önjelölt texasi multimilliomos. Rendkívül határozottan és sokak számára megnyerően lépett fel, kijelentve, hogy korlátlan anyagi lehetőségekkel rendelkezik kampánya finanszírozására, és hogy majd ő rendet csinál az elzúllott Washingtonban. A zűrzavar egyre nagyobb lett, különösen mikor önkéntesek ezrei kezdtek gyülekezni a magát az egyszerű nép jelöltjének beállító, dúsgazdag üzletember zászlaja alá. Megjelent az aggodalom: mi lesz, ha netán Perot avatatlan kezeibe kerül a végrehajtó hatalom, a CIA; a Nemzetbiztonsági Hivatal, az egész szövetségi adminisztráció. Úgy tűnt, hogy először az Államok történetében egy harmadik jelölt (aki ráadásul a majdnem teljes ismeretlenségből lépett elő) komoly esélyekkel rendelkezik a Fehér Ház elnyerésére. Egyre többen kezdtek el gondolkodni azon, hogy a 80-as évek hidegháborúja nemcsak a Szovjetunió történetét zárhatja le, hanem az amerikai birodalmat is alapjaiban rengetheti meg a győzelem, és az érte hozott áldozatok következményei. A "külső fenyegettetés" elmúltával vajon alkalmas-e még a kétszáz éves alkotmány arra, hogy demokratikus viszonyok közt egyben tartsa az egyre heterogénabb, feszültségekkel terhes országot?

A látható szépség hibák és a felsejlő veszélyek ellenére kijelenthető tehát: Ross nem rossz. Viszont rettenetesen csúnya, ahogy tiszavirág életű kampányával visszatükrözte az Államok politikai rendszerének összes betegségét. Kizárólag negatív szavazatukkal, vagyis a kormányzó párttal és a legerősebb alternatívával szemben elégedetlenek szimpátiáját összegyűjtve, saját programja meghirdetése nélkül is népszerűbb volt számos államban, mint a két nagy párt elnökjelöltje. Visszalépése – melyet a demokraták váratlan megújulásával indokolt, – egyáltalán nem jelentette, hogy a Perot-jelenség lekerült volna a napirendről. Sőt, félkész gazdasági programját csak ezután kezdték ismertetni és vitatni, elismerve számos kezdeményezésének célszerűségét és szükségességét.

A köztudatba hirtelen berobbanó figurája a politikai lázmérő szerepét töltötte be. Leolvashatóvá tette, amit csak érezni lehetett: hogy az Államokban sok tízmilliósan vannak, akik nemcsak az éppen érvényesülő politikával elégedetlenek, hanem a politikai rendszer egészével, az egymást időnként felváltó, de másokat szóhoz jutni nem hagyó két párttal, meg Washingtonnal, úgy, ahogy van. 1960 óta a szavazásra jogosultak egyre kisebb aránya vesz részt a választásokon, s bár a Perot-tábor nagy része átáramlott az általuk "második legjobbnak" tekintett Clintonhoz, ez a tendencia valószínűleg idén is folytatódik. Mert, ahogy már Dr. Bubó is megmondta: "attól, hogy a lázmérő eltörött, a beteg állapota még semmit sem javult."